

İNSAN HAKLARININ GELİŞİMİNDE ULUSLARARASI KAMU ÖRGÜTLERİNİN ROLÜ: ETKİNLİK VE EKSİKLİK DENKLEMİ

The Role of Public International Organizations in the Promotion of Human Rights: the Balance of Efficiency and Shortcoming

Kutlay TELLİ¹

ÖZET

Açık-kapalı örgütler veya global-bölgesel örgütler olarak sınıflandırılabilir olan uluslararası kamu örgütleri, müşterek sorunları çözüme kavuşturmak için faaliyet göstermektedirler. Özellikle insan haklarının çiğnenmesi hakkındaki sorunun büyüklüğü, uluslararası toplumu, söz konusu kuruluşlara eşsiz yetkiler bahşetmesi için teşvik etmektedir. Kurucu antlaşmalarıyla açıkça veya zımni olarak tanınan “tüzel kişilik” sayesinde, uluslararası kuruluşların, uluslararası hukukun bir hak süjesi konumuna geldiklerinde şüphe yoktur. Öte yandan uluslararası kuruluşlar, bütün devletleri ilgilendiren veya potansiyel olarak ilgilendirebilecek olan global insan hakları sorunlarının çözümü için çok sayıda belgenin hazırlanması ve/veya sözleşmenin imzalanmasında aktif rol oynamıştır. Bu kapsamda, bu belgeler gereğince, bireylere, bir mahkeme veya başka bir organizasyona başvurabilme yetkisinin tanınması dikkate değerdir. Bu durum, uluslararası arenada bireysel insan haklarının gelişimi adına tarihi bir gelişmeyi temsil etmektedir. Bunun yanında, uluslararası belgelerden çıkan temel hak ve hürriyetlere ilişkin zorunluluklar ve yükümlülükler, devletlerin bağımsızlığı üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır. Gerçekten de uluslararası belgelerin uluslararası örgütlerce yürütülen denetim sistemlerinin etkisiyle, devletler, kendi mevzuat veya uygulamalarında, ilgili belgeyle uyumun sağlanması için değişiklikler yapmaktadır. Ancak, bu önemli katkılarına rağmen, insan haklarının korunması adına daha etkili koruma sistemlerinin nasıl kurulabileceğinin bulunması için uluslararası organizasyonlar, yalnızca olumlu etkileri değil ve fakat eksiklikleriyle değerlendirilerek analiz edilmelidir. Bu bağlamda, birçok uluslararası insan hakları mekanizmasının, hukuksal bağlayıcılığının olmamasının, bu gelişmeleri zayıflattığı gözden kaçırılmamalıdır. Üstelik, sorumluluk hukukunun bu örgütlere uygulanamaması ayrı bir sorundur. Bu makalede, uluslararası örgütlerin dünya üzerindeki bu pozitif etkileri ve aynı zamanda eksiklikleri ile birlikte söz konusu eksikliklerin nasıl giderilebileceğinin araştırılmasına odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler:Uluslararası kamu örgütleri ve türleri, uluslararası tüzel kişilik kavramı, insan haklarının korunması, uluslararası hukukun yeni hak süjeleri, yumu-

¹ Tetkik Hâkimi - Danıştay

şak hukuk sistemleri, buyruk normlar, devletlerin bağımsızlığı prensibi, uluslararası kuruluşların sorumluluğu, uluslararası örgütlerin eksiklikleri.

ABSTRACT

Public international organizations, which can be regarded as open-closed or global-regional organizations, are engaging in solving common problems. In particular, the magnitude of the problem about violations of human rights has encouraged international community to grant unique powers to these organizations. Thanks to “legal personality”, which may be entrusted by their constituent treaties directly or indirectly, there is no doubt that international institutions became a subject of international law. On the other hand, international institutions have played a vital role in producing international documents and/or international treaties for a proper solution to every global human rights issue, which involves or may involve every country. In this context, what is remarkable is that under these instruments, individuals have the ability to lodge a complaint before a court or another organization. This represented a historic advance in the development of individual human rights in the international scene. Moreover, human rights obligations and commitments derived from international documents put a serious pressure on the sovereignty of states. Indeed owing to the monitoring systems of these international instruments carried out by international organizations, states make changes to their legislation and/or practice in order to bring the situation into line with the relevant document. Despite these great contributions to international problems, international organizations should be analyzed by evaluating not only positive impacts but also drawbacks in order to have an opportunity to find how more effective mechanisms for protection of human rights can be instituted. In that connection, it should not be missed out that non-binding nature of many international human rights mechanisms reduce these developments. Moreover, the fact that liability law cannot be applied to these organizations is another issue. In this article, it is focused on those useful impacts and also drawbacks of international organizations over the world and explore how these drawbacks can be eradicated.

Key Words: Public international organizations and their types, the concept of international legal personality, the protection of human rights, new subjects of international law, soft law systems, *jus cogens*, the principle of sovereignty of states, the responsibility of international institutions, the shortcomings of international organizations.

GİRİŞ

Sayırsız insan hakları ihlallerinin olduğu İkinci Dünya Savaşı, uluslararası hukukta yeni bir dönemin başlangıç noktası olduğu kabul edilmektedir. Bu çalışmada, olası yeni bir dünya savaşını önlemeye ilişkin müşterek amaçtan hareketle, insan hakları sorunlarıyla ilgilenen uluslararası organizasyonların kurulduğu savaş sonrası dönemdeki gelişmeler dikkate

alınacaktır. Bu noktada bütün uluslararası kuruluşların tüm yönleriyle incelenmesi çok daha geniş kapsamlı bir çalışmayı gerektirdiğinden, makede devletler üstü platformda etkileri daha sınırlı olan özel veya hükümet dışı organizasyonların kapsam dışında tutulmasıyla, yalnızca kamusal organizasyonlara (**international public organisations**) odaklanılacağı vurgulanmalıdır. Birbirinden farklı amaçlarla kurulup, çok değişik yetkilerle donatılan bu kuruluşların, temel hak ve hürriyetlerin geliştirilmesine yönelik olarak sahip oldukları ortak özelliklerinden yola çıkılacak, bazen de bu ortak özelliklerin detaylı ve somut şekilde kritik edilebilmesi için herhangi bir kuruluşun nitelikleri yine aynı yönden ayrıntılı olarak incelenecektir.

Uluslararası kamu kuruluşlarının giderek artan sayısı dikkate alındığında, bugün itibarıyla bunlardan kaç tanesinin “kamusal organizasyon” tanımına uyduğu hususunda kesin bir rakam vermek mümkün değildir.² Bu nedenle, uluslararası kuruluşların gücünün temel kaynağı olan uluslararası tüzel kişiliğin ne anlama geldiği ve bir kuruluşa bu özelliğin nasıl atfedilebildiğinin açıklığa kavuşturulması, bir organizasyonun kamusal olup olmadığını saptamakta çok önemli bir fonksiyon icra edeceği göz önünde bulundurularak, birinci bölümde, değinilen husus analiz edilecektir.

Uluslararası örgütler, hükümetler arası ilişkilerin ortak problemlerle mücadele amacıyla geliştirilmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda özellikle bu örgütlerin, bizzat kendileri tarafından hazırlanan ve katılımcı ülkelerce imzalanan antlaşmalar ve belgeler üzerinden esnek hukuk veya *jus cogens* kurallarını üreterek uluslararası insan hakları hukukunun oluşumuna yön verdiği gözlemlenecektir.

Üçüncü bölümde de altı çizileceği gibi, uluslararası kuruluşlar, evrenselleştirilmiş hedef ve normlara uymaları için devletlerin bağımsızlığı üzerinde zorlayıcı bir etkide bulunmakta olup, insan haklarının korunması konusunda uluslararası hukukun yeniden şekillenmesini sağlayarak, bireylerin de uluslararası bir hak süjesi (**international subject**) olarak kabul edilmesine yol açmışlardır.

Öteki taraftan uluslararası örgütlere herhangi bir denetimden yoksun olarak tanınan geniş kapsamlı yetkilerin, uluslararası arenada nereye kadar

² C.F. AMERASINGHE, ‘ The Law of International Organisations. A Subject Which Needs Exploration and Analysis’, (2004) **International Organisations Law Review** 1, 9-21, s. 10. Yazar, aynı zamanda 55.282 tane uluslararası örgütün içinde 500 ila 700 arasında kamusal örgüt bulunduğunu tahmin ettiğini belirtmektedir: ibid.

olumlu ve yapıcı faaliyetler için kullanıldığı sorusuna cevap aranması, bu makalenin bir başka amacıdır. Bundan dolayı, çalışmada, yalnızca kamusal organizasyonların, insan haklarına saygıya yönelik katkı ve başarıları değil, aynı zamanda sistemsiz boşlukları da değerlendirmeye alınacak ve kritiğe tabi tutulacaktır. Bu sayede, söz konusu boşlukların nasıl giderilebileceği de değerlendirilmeye alınacaktır.

I. Uluslararası Örgütlerin Çeşitleri ve İnsan Haklarının Korunması Konusunda Artan Gücü

1. Uluslararası Örgütlerin Tanımı

Uluslararası kamu örgütleri için bir tanım vermek güç olsa da genel olarak, uluslararası alanda faaliyet gösteren, devletler tarafından kurulmuş olan ve devlet niteliği taşımayan örgütler şeklinde bir tanımlama yapılabilir. Bu örgütler, üye devletlerle ilgili ortak bir sorunla uğraşmak veya bu devletlerce belirlenmiş ortak bir hedef için sınırlar ötesinde çalışmak için kurulurlar. Kuruluşlarının dayanağını ise üye ülkelerce imzalanan kurucu antlaşma (**constituent instrument or constitution**) oluşturur.

2. Uluslararası Örgütlerin Sınıflandırılması

400

Var olan ve/veya ortaya çıkan yeni bir sorunla uğraşmak için zaman ilerledikçe yeni kuruluşlar ortaya çıktığından, uluslararası örgütler hakkında tüketici bir liste sunmak imkansız olsa da bu örgütler hakkında iki ana sınıflandırma yapılabilir. Bir örgütün coğrafi kapsama alanına göre yapılan ayrıma göre, evrensel örgütler bütün devletler için üye olmanın mümkün olduğu örgütlerdir. Global kuruluşlar konusunda, şüphesiz ki en kapsamlı kuruluş 192 üye ülkesiyle³ Birleşmiş Milletlerdir (**BM**). BM, özellikle ekonomik, sosyal, kültürel, sağlık veya benzer konularda uzmanlaşmış bürolarıyla dikkati çekmektedir. Gerçekten de Uluslararası Çalışma Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü, BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü gibi kuruluşlar, BM çatısı altında etkili şekilde çalışmaktadır. Bununla birlikte BM, özellikle insan hakları komiteleri sayesinde, temel hak ve özgürlüklere saygının güçlendirilmesine dikkate değer bir katkı sağlamaktadır.

Bölgesel örgütlere iyi bir örnek olan Avrupa Konseyi ise üye ülkeler arasında, müşterek mirasları olan prensipleri korumak, yaymak ve siyasi, ekonomik ilerlemelerini sağlamak amacıyla daha güçlü bir birlik meydana

³ Türkiye'nin de aralarında bulunduğu, üye ülkelerin listesi için bkz. Birleşmiş Milletler Resmi İnternet Sitesi, <http://www.un.org/en/members/>, 31.10.2010 tarihinde ziyaret edilmiştir.

na getirmek için Konsey Statüsü'nün birinci maddesine göre bölgesel düzeyde faaliyet göstermekte, ikinci maddesine göre ise bu amacın; diğerleri yanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ve daha ileri düzeyde gerçekleşmesi konusunda sözleşmeler ve ortak eylemler yoluyla Konsey organları eliyle izleneceği belirtilmektedir. Bu haliyle Avrupa sınırlarının dışındaki bir ülkenin söz konusu kuruluşa katılması imkanından söz etmek mümkün değildir. Avrupa Birliği (AB) ise 6 ülkeden 27 üye ülkeye genişleyen dev bir bölgesel organizasyondur. Yine Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), temel hak ve hürriyetlerin gelişimini de amaç edinen öteki başlıca bölgesel örgütlerdendir. Aynı zamanda, başta Uluslararası Adalet Divanı (**International Court of Justice**) uluslararası veya bölgesel insan hakları sorunlarıyla uğraşan sayısız mahkemenin varlığından da burada söz etmek gerekir.⁴

Bu örgütler için yapılabilecek ikinci sınıflandırma ise “açık-kapalı örgüt” ayrımıdır. BM gibi örgütler, prensip olarak genel nitelikli bazı koşulları karşılayan ülkeleri üyeliğe kabul edebildiğinden açık bir örgüttür. AB gibi kapalı örgütler açısından ise üyeliğe kabul için ağır ve kapsamlı nitelikteki bir takım şartların yerine getirilmesi arandığı gibi, genellikle oy çokluğunun yeterli kabul edildiği açık örgütlerin tersine, üyeliğe kabul için oybirliği gerekmektedir.

3. Uluslararası Örgütlerin Gücü

Uluslararası örgütler, kendi tüzel kişilikleri sayesinde, ortak problemlerin daha kesin çözümü için devletler üstü ilişkilerin geliştirilmesinde önde gelen bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle aslında, bu organizasyonların gücünün altında yatan temel unsur, sahip oldukları uluslararası kişilik (**international personality**) ile kendilerine has bir varlıklarının (**entity**) olmasıdır. Bu tüzelkişiliği tahlil etmenin başlangıç noktası, onun ne anlama geldiğinin bulunmasıdır. Bu kapsamda, “uluslararası tüzel kişilik” teriminin anlamına ilişkin bir analiz, Uluslararası Adalet Divanı'nın, **Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararların Giderilmesi** konusundaki 11.4.1949 tarihli Danışma Görüşünde (**Advisory Opinion**) yapılmıştır. Bu kararda, Divan, “uluslararası iddialarda bulunabilmek yetkisi”ni, iddiaların kuruluşu, sunumu ve çözümü için uluslararası hukuk tarafından kabul edilen geleneksel metotlara başvurabilme kapasitesi

⁴ Uluslararası mahkemeler ve onların devletlerin hukuki sistemlerinin, uluslararası kabul gören prensiplerin ışığında değişim ve dönüşümünde oynadıkları önemli roller için bkz. Christopher J. BORGES, 'International Tribunals and the Transmission of Norms. The Hegemony of Process', (2007) 39 **George Washington International Law Review**, 685-764.

olarak tanımlamıştır. Mahkemeye göre, uluslararası hukukun konularına dâhil olan “uluslararası tüzel kişiliğe” sahip olmak, uluslararası haklara ve görevlere sahip olma iktidarıyla birlikte kendi haklarını savunabilmek için uluslararası iddiada bulunma yeteneğine sahip olmayı gerektirmektedir.⁵ O halde uluslararası tüzel kişiliğin iki esaslı unsuru vardır: uluslararası hukuktan doğan uluslararası haklara ve yükümlülöklere sahip olma ve bu hakları koruyabilme yeteneğini elinde bulundurma. PAZARCI da “uluslararası tüzel kişilik” için, değinilen iki unsurun aranması gerektiğı yolunda yazarlar arasında ortaya çıkan konsensüse işaret etmektedir.⁶

“Kişilik” kavramı, ilgili örgütü kuran devletlerden bağımsız ve ayrıksı olarak, bu örgütlerin bizzat kendi haklarını kullanma ve görevlerini ifa etme yetkisinin varlığını da beraberinde getirmektedir. Ancak elbette uluslararası tüzel kişilik, uluslararası bir örgütün doğuşuna imza atan devletlerin, bu konuda açığa vurması gereken rıza ve istekten de bağımsız değildir. Bir organizasyonun özerk varlığı, tamamen onu kuran devletlerin bu yolda gösterecekleri kesin iradeye bağılı olup, bu ön şart, ‘devletler olmadan, uluslararası örgüt olamaz’⁷ düşüncesinin de temelini oluşturmaktadır.

402

Öte yandan, uluslararası kuruluşların her halde ve zorunlu olarak uluslararası kişiliğe sahip olması gerekmediğı de gözden kaçırılmamalıdır. Örneğın 1.8.1975 tarihli Helsinki Nihai Senediyle Avrupa’da barış ve istikrara dair güçlü bir yapı meydana getirilmesi için kurulan AGİT bünyesinde, 1992 yılında Helsinki toplantısında etnik, dinsel ve ırksal ayrımcılığa karşı mücadele amacıyla Milli Azınlıklar Yüksek Komiserliğinin kuruluşuyla birlikte yapısal gelişmeler kaydedilmeye başlanmıştır. Bu gelişim süreci, seçimlerin gözetimi, demokratik gelişim, insan haklarının korunması ve ayrımcılığa karşı mücadele amacıyla kurulan Demokratik Kuruluşlar ve İnsan Hakları Bürosu⁸ ve 1997 yılında ifade özgürlüğüne ilişkin hususları takip etmek amacıyla kurulan Medya Özel Temsilciliğinin kurulmasıyla da devam etmiştir. Ancak temel hak ve hürriyetlerin

⁵ **Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations**, Advisory Opinion, ICJ Reports, 1949, 174-188, s. 177 ve 179.

⁶ Hüseyin PAZARCI, **Uluslararası Hukuk** (Sekizinci Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2009), s.137.

⁷ Niels BLOKKER, ‘International Organisations and Their Members. International Organisations Belong to All Members and To None’, (2004) **International Organisations Law Review** 1, 139-161, s. 140.

⁸ Sözü edilen kuruluşun çalışmaları için bkz. AGİT Resmi İnternet Sahifesi, ‘Office for Democracy and Human Rights’, <<http://www.osce.org/odihr/>>, 1.11.2010 tarihinde ziyaret edilmiştir.

çiğnenmesine karşı AGİT mekanizmasının kurumsallaştırılması yolunda atılan bu önemli adımlara rağmen, Teşkilat, bugün itibarıyla uluslararası kişiliğe sahip kamusal bir organizasyondan ziyade, “siyasal bir süreç” olarak görülmekte ve hatta SMITH gibi bazı yazarlar tarafından, hukuki statüden bile yoksun kabul edilmektedir.⁹

Bu durumda, bir uluslararası kuruluşa tüzel kişiliğin nasıl ve hangi durumlarda atfedilebileceği sorusuna verilecek yanıt, kurulan sistemin insan hakları sorunları için verebileceği cevabın etkin olup olmayacağı konusunda büyük önem arz etmektedir. SHAW tarafından da ifade edildiği gibi, ‘bu örgütlerin gücü, statüsü ve içeriği ilk olarak kurucu antlaşmalarında yer verilen ifadelere bağlı olup’,¹⁰ değinilen hususun varlığı için uluslararası organizasyonlar hakkında dikkate alınması gereken ilk unsur, onların anayasal antlaşmalarıdır. Bir kuruluşun anayasal belgesi, aynı zamanda ilgili kuruluşun “kurucu belgesi” niteliğindedir. Bu kapsamda örneğin 1957 tarihli Avrupa Topluluğu’nu Kuran Antlaşma’nın 210’uncu maddesi,¹¹ Topluluğun tüzel kişiliğe sahip olduğunu açıkça ilan etmiştir.

Kurucu antlaşmanın bu konuda herhangi bir hüküm içermemesi halinde ise, ‘tüzel kişilik, ilgili kuruluşun gücü ve amaçları ile uygulamalarından hareketle de bulunulabilecektir’.¹² Bu durumda ise anayasal antlaşmanın yorumlanması gerekecektir. Örneğin Birleşmiş Milletler’in uluslararası iddiada bulunmak için tüzel kişiliğe sahip olup olmadığı sorusunu, Uluslararası Adalet Divanı, yukarıda değinilen **Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararların Giderilmesi Davası**’nda tartışmıştır. Birleşmiş Milletler bünyesinde, üye ülkelerin sayısından, uluslararası toplumda büyük bir çoğunluk oluşturduğunu vurguladıktan sonra, Divan şu sonuca ulaşmıştır:

O (BM) şu anda uluslararası organizasyonun üstün bir türüdür, BM eğer tüzel kişilikten yoksun olsaydı, kurucularının amaçlarını yerine getiremeyebilirdi. Kabul edilmelidir ki üyeleri, ilgili görev ve sorumluluklar ile

⁹ Rhona K.M. SMITH, **Textbook on International Human Rights** (Third Edition, Oxford University Press, Oxford 2007), s. 100.

¹⁰ Malcolm N. SHAW, **International Law** (Sixth Edition, Cambridge University Press, Cambridge 2008), s. 1303.

¹¹ Şimdi, Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşmanın 281’inci maddesi.

¹² SHAW, (2008), s. 1297.

birlikte, belirli yetkiler vererek, onu bu görevlerin etkili bir şekilde yerine getirilmesini temin etmek için gerekli yetkiyle donatmışlardır.¹³

Sonuç olarak, organizasyonun kurucu antlaşmasında yer alan açık bir hüküm veya yine kurucu antlaşmasında, özellikle örgüte verilen görevlerin niteliğine ilişkin hükümler ile söz konusu kuruluşun pratikte nasıl hareket ettiği değerlendirilerek, uluslararası alanda faaliyet gösteren bir örgütün, temel hak ve hürriyetlerin çiğnenmesine karşı eyleme geçerken, kamusal bir tüzelkişiliğe sahip olup olmadığı saptanabilecektir.

II. Uluslararası Örgütlerin Evrensel İnsan Hakları Hukukunun Üretimindeki Rolü

1. Uluslararası Belgeler

Uluslararası Adalet Divanı Tüzüğü'nün 38'inci maddesinde, uluslararası hukukun temel kaynaklarından birisi olarak gösterilen uluslararası antlaşmalar,¹⁴ ortak sorunlarla savaşmak için kültürler arası diyalog kurulması konusunda çok önemli bir değeri temsil etmektedir. Kültür ve gelecekteki büyük farklılıklara rağmen, uluslararası kuruluşlar, devletler arası sözleşmeler sayesinde, dünya devletlerine ulusal sınırların ötesine bakmak ve büyük problemler için müşterek sorumluluk duygusunu hissetmek ve daha da önemlisi 'bazı müşterek fayda hedeflerini (insan hakları, demokratikleşme, çevre...) gerçekleştirmek için'¹⁵ büyük bir fırsat sunmaktadır.

Bu günlerde uluslararası toplum, bu sözleşme ve antlaşmalarda yer alan bazı evrensel değerleri tanımlamakta, kabul etmekte ve onları uygulamaya koymaktadır. Uluslararası insan hakları rejiminde, "taçtaki mücevher" olarak ise İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi gösterilmektedir. Bunun temel nedeni ise sözleşmece, ulusal mevzuat ve uygulamaları kontrol etmek için uluslararası alanda bağlayıcı kararlar veren uluslararası bir mahkeme olan İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin kurulmuş olmasıdır. Sözleşmenin ihlalinin tespiti halinde Mahkemece, ihlalin mağduru

¹³ **Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations**, Advisory Opinion, ICJ Reports, 1949, 174-188, s. 179.

¹⁴ Adı geçen tüzük, uluslararası hukukun kaynaklarını tanımlayan en önemli metin olarak kabul edilmektedir. Tüzüğün tam metni için bkz. Uluslararası Adalet Divanı Resmi İnternet Sahifesi, <http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0>, 1.11.2010 tarihinde ziyaret edilmiştir.

¹⁵ Andrew HURRELL, 'Power, Principles and Prudence. Human Rights in a Divided World', Tim Dunne and Nicholas J. Wheeler (eds.) içinde, **Human Rights in Global Politics** (Cambridge University Press, Cambridge-1999), 277-302, s. 277.

adına tazminata hükmedilmekte ve Mahkeme kararları, Sözleşme'nin 46'ncı maddesinin 1'inci fıkrası gereği ilgili ülke için bağlayıcı olmaktadır. Mahkeme kararlarının yerine getirilip getirilmediğini denetlenmesi konusunda tam yetkili olan Bakanlar Komitesi, tazminatın ödenip ödenmediği, ihlalin sona ermesi ve zarar gören kişinin ihlal öncesi duruma dönmesini sağlayacak gerekli bireysel önlemler (**individual measures**) ile benzer durumlarda yeni ihlallerin doğmasını önleyecek genel önlemlerin (**general measures**) alınıp alınmadığını incelemektedir.¹⁶ 1.6.2010 tarihli 14 No'lu Protokol ile getirilen Sözleşme'nin 46'ncı maddesinin 4'üncü fıkrasına göre ise Bakanlar Komitesi, bir sözleşmeci devletin taraf olduğu davada verilen kesin karara uymayı reddettiği görüşünde ise, ilgili tarafa resmi bir ihbar tebliğ ettikten sonra ve Komite'ye katılmaya yetkili temsilcilerin üçte iki oyçokluğuyla aldıkları kararlar, ilgili tarafın 1'inci fıkrada öngörülen yükümlülüğünü yerine getirip getirmediği meselesini Mahkeme'ye intikal ettirebilecektir.

Öteki taraftan, sözleşmeci tarafların bağlayıcı normlar konusunda çok isteksiz olmaları sonucu, insan haklarının korunması amacıyla yapılan çoğu antlaşmada kabul edilen prensiplerin uygulanması için kurulan denetim sisteminin, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesine göre daha etkisiz kaldığı gözden kaçmamaktadır. Gerçekten de bu sözleşmelerde yer alan kural ve prensiplerin çoğu, taraf devletler için bağlayıcı değildir. Örneğin, Avrupa'da ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili boşluğun kapatılması amacıyla kabul edilerek 1965 yılında yürürlüğe sokulan Avrupa Sosyal Şartı, üye devletlerce düzenli olarak sunulacak raporların incelenmesine dayalı bir denetim mekanizmasına sahiptir. Katılımcı devletlerin Avrupa Sosyal Şartı'nı nasıl uyguladıklarına ilişkin açıklamalarını içeren bu raporları gözden geçiren Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, incelemesini takiben, ilgili ülkenin mevcut durumunun Sosyal Şart ile uyumlu olup olmadığı konusunda ulaştığı “sonuçları (**conclusions**)” yayımlamakta, ilgili devlet, Sosyal Şart'a uyumsuzluğun saptanmasına ilişkin Komite kararının gereğini yerine getirmeyen ise, Bakanlar Komitesi, o devlet hakkında ulusal uygulamanın Sosyal Şart ile uyumlu hale getirilmesi yolundaki Komitenin talebini içeren bir “tavsiye (**recommendation**)” yayımlayabilmektedir. Görüldüğü üzere, kesin bir mahkeme kararının etki ve sonuçlarına sahip olamayacağı açık olan Sosyal Şart organlarının

¹⁶ Blkz. Rule 6 of the Committee of Ministers for the supervision of the execution of judgments and of the terms of friendly settlements, Adopted by the Committee of Ministers on 10 May 2006 at the 94th meeting of the Ministers' Deputies.

karar ve tavsiyelerinin, taraf devletler için hukuken bağlayıcı bir etkiye sahip olabileceği beklenemez.¹⁷ Ülkelerin insan haklarının gelişimi konusunda isteksizliklerinin nedeni olarak ise yetki alanlarındaki topraklar üzerinde mevcut olan felsefi ve kültürel problemleri ihmal etmeleri gösterilebilir.¹⁸ Öte yandan sert hukuk normlarının tersine, uluslararası hukukta, yumuşak hukuk (**soft law**) normları içeren sözleşmelerin daha çok tercih edilmesinin en önemli nedeni, bağlayıcılığı olmayan sözleşme metinleri üzerinde devletlerce ortak bir antlaşma metnine ulaşılarak bu metnin imzalanmasının çok daha kolay olmasıdır.¹⁹ Bu bakımdan, aşağıda değinilecek *jus cogens* prensiplerinin dışında, uluslararası kabul gören bir çok insan hakları normlarının, etkili bir mekanizmaya sahip olduğunu savunmak, bugün itibarıyla çok güçtür.

2. *Jus Cogens*'in Geliştirilmesi

Jus cogens, yani emredici normların tanımının da yapıldığı 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin “Bir milletlerarası emredici hukuk normu ile çatışan antlaşmalar” başlıklı 53’üncü maddesi şu şekildedir:

‘Bir antlaşma yapılması sırasında milletler arası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır. Bu sözleşme bakımından milletlerarası genel hukukun emredici bir normu bir bütün olarak devletlerin, milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur.’²

Hiyerarşik olarak, öteki uluslararası prensiplerden üstün olduğu uluslararası arenada kabul edilen *jus cogens* (peremptory norms)²⁰ kuralları söz konusu olduğunda, uluslararası kuruluşların olumlu etkisi zirveye çıkar. Özellikle işkencenin,²¹ soykırımın²² veya ayrımcılığın yasaklanması²³

¹⁷ Merja PENTİKAINEN and Martin SCHEININ, ‘A Comparative Study of the Monitoring Mechanisms and the Important Institutional Frameworks For Human Rights Protection within the Council of Europe, the CSCE and the European Community’, A. Bloed, L. Leicht, M. Nowak, A. Rosas (eds.) içinde, **Monitoring Human Rights in Europe. Comparing International Procedures and Mechanisms** (Martinus Nijoff Publishers, Netherlands 1993), 93-119, s. 106.

¹⁸ Chris BROWN, ‘Universal Human Rights : A Critique’, Tim Dunne and Nicholas J. Wheeler (eds.) içinde, **Human Rights in Global Politics** (Cambridge University Press, Cambridge-1999), 103-127, s. 121.

¹⁹ Alan BOYLE and Christine CHINKIN, **The Making of International Law** (Oxford University Press, Oxford 2007), s. 214.

²⁰ Türkçe’de “buyruk kural” veya “amir hüküm” olarak bilinir.

²¹ Örneğin bkz. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirisi’nin 5’inci maddesi.

v.b. gibi insan haklarına saygıya ilişkin en temel yükümlülükler, uluslararası örgütlerin kararları, düzenlemeleri ve hazırladıkları temel metinler sayesinde şimdiden *jus cogens* kurallarının arasına dâhil edilmiştir. Bunun anlamı ise bu türden herhangi bir kural ihlalinin, artık bir iç hukuk sorunu olarak görülmemesi ve fakat bütün ülkeleri ilgilendiren ortak bir sorun kabul edilerek, uluslararası toplum tarafından sert bir yaptırıma tabi tutulmasıdır. Bu kabulün sonraki aşaması, uluslararası denetim sistemleriyle hukuki veya siyasi olarak baskı altına alınması sonucu, ilgili devletin işlemekte olduğu insan hakları ihlalinin vazgeçirilmesi veya ihlal gerçekleşmişse ilgili devletin yaptırıma tabi tutulmasıdır. Bu haliyle *jus cogens*'in üretilmesi, uluslararası örgütlerin insan haklarının korunmasında kat ettiği en önemli başarılarıdır.

3. Bireylerin Hukuki Statüsündeki Gelişim

Devletlerin egemenlik ve bağımsızlığı prensibi, son yüzyıla kadar, özellikle insan hakları ihlallerine ilişkin iddialara karşı en önemli savunma aracıydı. Fakat uluslararası örgütlerin, kendi tüzel kişiliklerine ilave olarak yeni hak sükülerinin uluslararası alanda rol almalarını sağlayıcı karar ve bildirimlere imza atmaya başlamasından itibaren, bu yeni aktörlere devletler üstü alanda tanınan yeni roller, devletlerin bağımsızlıklarını aşındırıcı etkilerde bulunmuştur ve bulunmaya da devam etmektedir. Bu bağlamda, ALVEREZ'in de saptadığı gibi, 'daha da kurumsallaşmış uluslararası hukuki süreçte belki de en önemli değişiklik, onun hukuk yapıcı aktörler ve sükülerindeki değişiklikler'.²⁴

Bu yeni aktörlerin başında gelen bireyleri (gerçek kişileri) özellikle temel hak ve hürriyetlerin çiğnenmesine karşı koruma amacı, İkinci Dünya Savaşından sonra kurulan örgütlerin birçoğunun çalışmalarının merkezinde yer almış ve bireylere kendi haklarını yargısal (**judicial**) ya da yarı yargısal (**quasi-judicial**) kamusal kuruluşların önünde savunma hakkı verilmiştir. Bu gelişmeler, kişilerin, haklarını, aynı zamanda vatandaşı oldukları devletlere karşı savunabilecekleri ve koruyabilecekleri anlamına gelmektedir. Bu sayede, bireylerin hukuki pozisyonu daha da ilerlemekte ve bugün itibarıyla, uluslararası hukukta, birey artık bir hak süküsü (**subject**) olarak görülmektedir.

²² Soykırım, BM tarafından 9 Aralık 1948 tarihli Soykırımın Yasaklanması ve Önlenmesi Antlaşması ile şiddetle kınanmakta ve yasaklanmaktadır.

²³ Örneğin bkz. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 14'üncü maddesi.

²⁴ Jose E. ALVEREZ, 'International Organisations. Then and Now', (April 2006) **The American Journal of International Law**, Vol.100, No.2, 324-347, s. 333.

III.Uluslararası Kuruluşların Etkinlik ve Zayıflık Analizi

1. Bağımsız ve Güçlü Devlet Modelinin Aşındırılması

Devletlerin bağımsızlığı (**the sovereignty of states**) ilkesi gereği, hükümetlerin kendi yetki alanlarında, kendi otoritelerini kullanarak, ülkelerini diledikleri gibi yönetebilme yeteneğine sahip olduklarında şüphe yoktur. Fakat yukarıda da tartışıldığı gibi, uluslararası örgütlerin tüzel kişiliği, bu örgütlere, kendilerini kuran devletlerden ayrı bir yapıya kavuşturulmaktadır. Bu durum, söz konusu kuruluşların karar alma, aldıkları kararları uygulama, sözleşmeler sayesinde hukuk yaratma ve kendi arzularına göre bağımsız bir şekilde uluslararası alanda hareket etmeleri anlamına gelmektedir. Daha da fazlası, uluslararası örgütler, kendi üyesi olan devletleri, global veya bölgesel bir sorunu çözmek için üretilmiş olan uygulamalar ve standartlara uygun hareket etmeleri için zorlamaktadır. Bu sayede çok güçlü sayılan devletlerin bile, kararlarının ve eylemlerinin bir dereceye kadar uluslararası bir örgütün kontrolünde kaldığı söylenebilir. Örneğin uluslararası standartlar bakımından AB en dikkat çekici örgütlerden biridir. Gerçekten de birlik organlarınca, üye ülkelerin mevzuat ve uygulamalarının, topluluk hukukuna paralelliğin sağlanması amacıyla çeşitli standartlar üretilmekte ve onların uygulanmaları sıkı bir şekilde denetlenmektedir. Özellikle Kopenhag siyasi, ekonomik ve hukuki kriterleri, bütün aday ülkeler tarafından AB'ye girmek için karşılanması gereken standartları içerir. Siyasi kriterlerin arasında yer alan “insan haklarına saygı ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı” kriteri, her ülkenin adaylık sürecinde, Birlik tarafından çok dikkatli şekilde izlenen ve ilgili ülkece koşulsuz yerine getirilmesi beklenen prensipleri içerir. Öte yandan Birliğe halihazırda üye olan ülkeler ise daima Topluluk hukukun üstünlüğü prensibiyle (**the principle of supremacy of Community Law**) karşı karşıyadır. Gerçekten de Avrupa Topluluğu Antlaşması'nda, antlaşmanın ulusal üstü olduğunu gösteren birçok madde vardır. Örneğin Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın 226'ncı maddesine göre, Avrupa Komisyonu'nun, bir üye ülkenin antlaşmada öngörülen yükümlülükleri yerine getirmediği kanısına varırsa o devleti savunma yapmaya davet edeceği, verilen süre içinde görüş bildirmemesi durumunda ise Divana başvurabileceği kurala bağlanmıştır. 228'inci maddede ise Divan'ın üye ülkenin antlaşma hükümlerini uygulamadığına karar vermesi halinde o ülkenin Divan kararını uyması için gerekli önlemleri alması gerekir. Avrupa Birliği Antlaşması ile Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşmayı Değiştiren Lizbon Antlaş-

ması'nın,²⁵ medeni, siyasi, sosyal ve ekonomik, vatandaşlık haklarını kapsayan geniş bir haklar kataloğu niteliğinde olan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nı, topluluk hukukunun içine dâhil ederek ona bütün üye ülkeler bakımında bağlayıcı bir hukuki statü kazandırdığı hususu da göz önüne alındığında,²⁶ uzun vadede, AB kurumlarının, aday veya üye ülkelerin hukuki sistemlerini, birlik insan hakları standartları ve kararları doğrultusunda, yenilenmesi ve gelişimi konusunda daha da etkin bir rol üstleneceği açıktır.

2. Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğu

Uluslararası örgütlere tanınan geniş yetkiler ve imtiyazlar, söz konusu örgütlerin, kendi menfaatlerini değil, REINISCH'in ifadesiyle 'bir bütün olarak uluslararası toplumun temel menfaatini'²⁷ korumayı hedefledikleri düşüncesine dayanır. Uluslararası kuruluşların bu eşsiz kapasitesi, üye ülkeler ile bu örgütler arasındaki ilişkinin durumunu incelemeyi gerektirir. Uluslararası Adalet Divanı tarafından da belirtildiği gibi, bir uluslararası organizasyon bir ülke ya da süper ülke değildir.²⁸ Buna göre bu örgütlerin, ülkeler ve süper ülkeler arasında ve en azından, ülkelerden daha da ileride bir pozisyona sahip olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Herhangi bir kuruluşun, özellikle Birleşmiş Milletler ya da Kuzey Atlantik Örgütü kapsamında gerçekleştirilen barış gücü operasyonları kapsamında, sivillere zarar vermesi durumunda ortaya çıkacak olan "sorumluluk" halinin bu kuruluşlara atfedilebilirliği ise kolay gerçekleşen bir durum değildir. Bu kapsamda örneğin Kuzey Atlantik Organizasyonu yanlış eylemleri için sorumlu tutulabilirliğini kabul edeceğini belirtmesine karşın, uygulamada daima sorumluluktan kaçınmaktadır. Bireylerin en temel hak olan yaşam hakkı ihlal edilerek, bu organizasyon tarafından yapılan operasyonlarda çok sayıda insanın öldüğü rapor edilmesine rağmen, söz konusu örgüt, birçok durumda yapılan yanlışlıktan kendisini aklamaya çalışmaktadır.²⁹ Bu tarz olayların sıkça yaşanması, KLABBERS tarafın-

²⁵ Antlaşma, 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanmıştır.

²⁶ Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, <http://europa.eu/lishon_treaty/glance/index_en.htm>, 'The Treaty at a glance', 22 Ocak 2010 tarihinde ziyaret edilmiştir.

²⁷ August REINISCH, 'Editorial. How Necessary is Necessity For International Organisations', (2006) *International Organizations Law Review* 3, 177-183, s. 180.

²⁸ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, Advisory Opinion, ICJ Reports, 1949, 174-188, s. 179.

²⁹ Örneğin 13 tane sivilin ölümüne neden olan NATO hava saldırısı için kurum yetkililerinin, sadece, kendilerine sivillerin öldüğü yolunda herhangi bir rapor gelmediğini belirten bir açıklama yaptığı yolundaki haber için bkz. 'NATO air raid kills civilians',

dan da ileri sürüldüğü gibi, global sorunları çözmek amacıyla olan uluslararası organizasyonların kontrol edilmelerine ihtiyaç olmadığı fikrine dayanan yönetsel yaklaşımın (**managerial concept**) zayıflığını ortaya çıkarmaktadır.³⁰ Adı geçen yazar, uluslararası organizasyonların bazı yönetsel görevleri ifa etmek için yetkilendirildikleri ve hükümetlerin güçlerinin hukukun üstünlüğü normlarıyla sınırlandırıldığı göz önüne alındığında, uluslararası organizasyonların, güçlerini sınırlandırarak “iç standartlar” ve onları insan hakları metinlerine uymaya zorlayacak “dış standartlar” tarafından kontrol altına alınması gerektiğini savunmaktadır.³¹ ‘Belli organizasyonların kapsamı giderek genişleyen, yapılabilecek yanlışlıkların ve sorumluluğun üstlenilmesine ilişkin problemlerin çok daha acil ve sık ortaya çıkabileceği görevleri ifa etmeye başladığı’³² göz önüne alındığında, uluslararası örgütlerin bağımsız karar alma ve onları uygulama yetkilerini doğuran uluslararası kişiliklerinin, insan haklarının korunmasına yönelik yanlış eylemleri ve işlemleri için de bu örgütlerin sorumlu tutulabilmelerini kapsayan bir anlama sahip olması gerektiği fikrini kabul etmek gerekmektedir. Bu yargı, sadece üye devletlerin değil, aynı zamanda onların kurduğu organizasyonların da gereken durumlarda sorumluluktan kaçınmaması anlamına gelir. Bu noktada, uluslararası organizasyonların eylem, ihmal ve kararlarının, belirli ve sınırlı bazı durumlarda, kurumsallaşmış bir uluslararası mahkemenin denetimine açık hale getirilmesini sağlayacak düzenlemeler getirilmesi gerektiği görüşü daha da anlamlı hale gelmektedir.³³ Özellikle bireylere, kendilerini olumsuz olarak etkileyen ve hatta mağdur olmaları sonucunu doğuran herhangi bir kuruluşun karar veya eylemi için bu mahkemeye başvurabilme yetkisi tanınmalıdır. Aksi takdirde herhangi bir denetim olmaksızın sahip olunan güçlü yetkilerin kullanılmasından kaynaklanan ve sorumluluk hukukunun işletilmesini gerektiren durumlar, “uluslararası örgütlerin doğum arızası (**birth defects**)” olarak nitelendirilmeye devam edilecektir.

<http://www.news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/1/hi/world/south_asia/7057821.stm>, 24.4.2009 tarihinde ziyaret edilmiştir.

³⁰ Jan KLABBERS, ‘Two Concepts of International Organisation’, (2005) **International Organisations Law Review** 2, 277-293, s. 289.

³¹ ibid., s. 278.

³² BLOKKER, 2004, s. 158.

³³ Aralarında, uluslararası kuruluşların eylemlerinin, bir yargı yerince incelenmesi fikrinin de yer aldığı ve uluslararası organizasyonların belirli standartlar eliyle sınırlandırılması tezine dayalı “anayasacılık argümanları” hakkındaki dikkate değer bir tartışma için bkz. Jan KLABBERS, ‘Constitutionalism Lite’, (2004) **International Organisations Law Review** 1, 31-58.

Uluslararası organizasyonların gücünün sınırsızlığı sorunu, bağlayıcı kararlar verebilen uluslararası mahkemeler konusunda daha da karmaşık bir hal almaktadır.³⁴ Bu mahkemelerin yapısal boşluğu ise kararlarına karşı temyiz yolunun olmaması ve/veya çok sınırlı durumlarda mümkün olması nedeniyle uluslararası mahkemelerce, adil olmayan, taraflı ve/veya siyasi olduğu öne sürülen kararlara imza atıldığı yolundaki eleştirilere hedef olmalarıdır. Bu sorunun alternatif çözümü ise uluslararası mahkemeler içinde en yetkili olanı belirleyerek, sözü edilen mahkemeler arasında doğrudan bir ilişkinin kurulmasıdır. Çünkü bir yüksek mahkeme veya temyiz mahkemesinin (**supreme court**) yokluğunda, uluslararası hukuk, uluslararası mahkemelerin kararlarının gözden geçirilmesini sağlayacak doğrudan bir araçtan yoksun kalmaktadır.³⁵

3. Uluslararası Örgütlerin Sorunlu Üretimi: Yumuşak Hukuk (Soft Law)

KARNS ve MINGST, uluslararası sorunların çözümü konusundaki etkinliğin, yalnızca global sorunları tanımlanmasında değil, aynı zamanda bu sorunları çözümlenmesinde de sağlanması gerektiğinin önemine işaret etmektedir.³⁶ Bu bağlamda, birçok uluslararası örgütün, insan haklarına saygının sağlanması konusunda etkili ve zorlayıcı bir mekanizmadan yoksun olduğu göz önüne alındığında, yazarların sözü daha da anlaşılır hale gelmektedir. İnsan haklarıyla uğraşan denetim organları ve temel metinleriyle Birleşmiş Milletler, bu konuda örnek alınabilir. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, çok çeşitli temel hak ve özgürlüğü kapsamasına karşın hukuken bağlayıcı bir etkiye sahip değildir. Bununla birlikte, BM tarafından kaleme alınmış insan hakları antlaşmalarının metinlerinde de benzer bir durum vardır.³⁷ Gerçekten de BM tarafından formüle edilmiş birçok belge uygulanması bakımından sert bir dilden yoksundur. Öteki taraftan, özellikle ilgili metnin en önemli maddelerine ilişkin olarak

³⁴ Uluslararası Adalet Divanı Tüzüğü'nün 38'inci maddesinde, yargısal kararların, uluslararası hukukun temel kaynaklarından biri olarak öngörüldüğü hatırlanmalıdır.

³⁵ Christian LEATHLEY, 'An Institutional Hierarchy to Combat the Fragmentation of International Law. Has the ILC Missed and Opportunity?', 40 **New York University Journal of International Law and Politics**, 259-306, s. 271.

³⁶ Margaret P. KARNS and Karen A. MINGST, **International Organisations. The Politics and Processes of Global Governance** (Lynne Rienner Publishers, London 2004), s. 517.

³⁷ Bu sözleşmeler başlıcaları şu şekilde sıralanabilir: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani, Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme, Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme.

sözleşmeye taraf ülkelerce konulan ihtirazi kayıtlar veya çekinceler (**reservations**), sözü edilen sözleşmelerin uygulanmasında büyük bir boşluk yaratmaktadır. Aslında bu durum, ilgili sözleşmenin daha fazla devlet tarafından imzalanmasının sağlanmasına, söz konusu sözleşmenin etkinliğinin kurban edilmesinden başka bir anlam taşımaz. Bu nedenle sözleşmelerde, üye devletlerce konulabileceği öngörülen bu türden kayıtların varlığı, BM tarafından insan haklarını korunması için kurulan mekanizmalar için en açık eksikliktir.

Bununla birlikte, söz konusu antlaşmaların uygulanması için birçok komite görev almaktadır. Bu komitelerin başlıcaları, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiyesi Komitesi, Çocuk Hakları Komitesi, İşkenceye Karşı Mücadele Komitesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılması Komitesidir. Sözleşmenin uygulanması bağlamında, komitelere yapılabilecek bireysel başvuruların, insan hakları komiteleri tarafından incelenebilmesi bile ilgili üye devletin rızasına bağlıdır. Bunun yanında bu komitelerden hiçbiri bir “mahkeme” olmayıp, bir denetim organı olduğundan, komite kararları, taraf devletler üzerinde bağlayıcı bir etkiye sahip değildir. Açıklanan nedenlerle, bu organların karar (**decision**) ve tavsiyelerinin (**recommendations**), Uluslararası Adalet Divanı’nın 38’inci maddesinde kaynak olarak gösterilen “yargısal bir karar” olma niteliğine kavuştuğu söylenemez. Bu konuda en istisnai yapıya ise İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin sahip olduğunu da burada belirtmek gerekir. Birçok yazar, bireylerin İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’ne doğrudan başvurabilme yetkisinin varlığını, bu durum bireyler için kendi topraklarının sınırlarını aşan bir koruma sağladığından, sözleşmenin en önemli başarılarından biri olarak nitelendirmektedir.³⁸ GREER de İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi kapsamında bireysel başvuru sisteminin, sadece mağdurun zararının giderilmesini sağlaması nedeniyle değil ve fakat ilgili ülkenin sözleşme karşısındaki eksikliklerinin ortaya çıkarılmasını sağlaması yönüyle, insan haklarının korunmasında bir dönüm noktası olduğunu vurgulamaktadır.³⁹

Öte yandan komitelere sunulan raporları ve bireysel başvuruları inceleme ve sistematik ihlaller konusunda soruşturma yapmak gibi önemli yetkiler-

³⁸ Örneğin bkz. Durmuş TEZCAN, Mustafa R. ERDEM, Oğuz SANCAKDAR, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu** (İkinci Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004), s. 109; Ergin ERGÜL, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Uygulaması** (İkinci Baskı, Yargı Yayınevi, Ankara 2004), s. 11.

³⁹ Steven GREER, **The European Convention on Human Rights: Achievements, Problems and Prospects** (Cambridge University Press, Cambridge 2006), s. 59.

le donatıldığından, komitelerin insan hakları konusunda ülkelerin denetimi konusunda katkıları ihmal edilemez. Buna rağmen, bu kuruluşların devletler üzerinde insan haklarının güvence altına alınması için zorlayıcı bir etkide bulunup bulunmadıkları sorusu, şimdiye kadar tartışmaya açık kalmıştır. Bunun temel nedeni, yukarıda açıklandığı gibi, sözleşme sistemlerinin tamamen yumuşak hukuk prensiplerine bağlı kalmasıdır. Bu durum BM tarafından oluşturulan sözleşmeler ve mekanizmalarının “kağıt üzerindeki kelimeler”⁴⁰, ilgili organizasyonun ise yalnızca değişik fikirlerin konuşulduğu “bir tartışma kulübünden”⁴¹ ibaret kaldığı iddiasına yol açmaktadır. Bu bakımdan KLABBERS tarafından, uluslararası kuruluşların, müşterek sorunlara gerçek çözümler bulunması amacıyla değil, sadece söz konusu sorunlar hakkında fikir alışverişinde bulunulabilmesi için kurulduğunu iddia eden görüş olarak tanımlanan “*agora yaklaşımını (agora approach)*”⁴², tamamen reddetmek mümkün gözükmemektedir. Gerçekten de BM dâhil olmak üzere uluslararası örgütlerin, büyük insan hakları ihlallerine yol açan Afganistan veya Irak savaşlarını önleyebilmek için pek de fazla bir şey yapamadığı göz önüne alındığında, insan haklarının korunması hakkında, uluslararası kuruluşlarca ilgili konu hakkında yalnızca toplantı yapılması tercih edilerek, sert önlemlere başvurmaktan kaçınılması, TOYNBEE tarafından da ileri sürüldüğü gibi, bugün itibarıyla her yerde affedilmez meşru kılmaya yaramaktadır.⁴³

SONUÇ

Uluslararası örgütler, uluslararası toplumun müşterek arzu ve isteklerini gerçekleştirebilmek yolunda her geçen gün daha da kurumsallaşmış bir yapıya bürünerek büyük gelişmeler kaydetmektedir. Gerçekten de uluslararası kuruluşlar, toplumların ortak ihtiyaçlarına yönelik çalışırken, uluslararası kamu hukukunun ayrı bir kategorisi olarak, “uluslararası kurumsal hukuk (**international institutional law**)” adıyla, yeni bir hukuk sistemi yaratıp, onu şekillendirmiştir.⁴⁴ Bu yeni hukuk sistemi, uluslararası hukukun başlıca ve değişmez varlığı olarak kabul gören “devletler”in dışında, uluslararası arenada yeni aktörlere -bu aktörlere kendisi dahildir-

⁴⁰ KLABBERS, 2005, s. 289.

⁴¹ ibid. s. 284.

⁴² ibid. s. 283.

⁴³ Polly TOYNBEE, *Limp Liberals Fail to Protect Their Most Profound Values*, The Guardian, October 10, 2001, <http://www.guardian.co.uk/Archive/Article/0,4273,4274017,00.html>, 2.2.2009 tarihinde ziyaret edilmiştir.

⁴⁴ Henry G. SHERMERS, ‘The Birth and Development of International Institutional Law’, (2004) *International Organisations Law Review* 1, 5-8, at 6.

insan haklarının daha da hızlı gelişimi için yeni kabiliyetler bahsetmiştir. Bu sayede, Birinci Bölümde de belirtildiği üzere, kendisine tanınan hak ve yetkileri kullanabilen bağımsız birer yapıya sahip uluslararası örgütlerin, “uluslararası kişilik” sahibi ve/veya uluslararası hukukun bir hak süjesi (**subject**) olduğunda artık şüphe yoktur.

İkinci bölümde de saptandığı gibi, global veya bölgesel insan hakları sorunlarıyla uğraşılırken, uluslararası antlaşmalara, birçok evrenselleşmiş norm ve prensipler entegre edilmiştir. Yumuşak hukuk prensiplerinden ayrıksı olarak, uluslararası örgütlerin çocuğu olarak görülen *jus cogens* kurallar, ülkeleri, hukukun üstünlüğü prensibinin gerekliliklerine uygun hareket etmeye zorlayan bir araç niteliğine bürünmüştür. Bu haliyle, KLABBERS’in, uluslararası örgütler olmasa, bugünkünden çok daha kötü şartlara sahip bir dünyanın olacağı yolundaki iddiasına⁴⁵ katılmamak mümkün değildir. Bu nedenle de elbette ki uluslararası örgütlerin tasfiye edilmesi değil, müşterek sorunların çözümünde nasıl daha etkili kullanılacaklarının araştırılması gerektiğinde şüphe bulunmamaktadır. Uluslararası kuruluşlar lehine olan şartsız ve katıksız yorumlar ise bu araştırmanın yapılması için ihtiyaç duyulan eleştirinin önünü tıkadığı gibi, bu kuruluşlara karşı olan şüpheyi beslemekten başka bir işe de yaramamaktadır. Gerçekten bu konuda gerekli değerlendirmeyi yaparken aynı paranın iki yanı da göz önünde bulundurulmalıdır. Açıklanan nedenle, bu çalışmada uluslararası örgütlerin, temel hak ve hürriyetlere saygının sağlanması konusunda yalnızca başarıları değil, aynı zamanda onların sistemlerinin sahip olduğu yapısal boşluklar da dikkatlere sunulmaya çalışılmıştır.

Uluslararası kuruluşların güçlü kapasitelerinin ilk haklı nedeni, onların, devletlerin otoritelerini müşterek sorunlarla uğraşmak istikametinde kısıtlamalarıdır. Fakat Üçüncü Bölüm’de, uluslararası örgütlerin ihmal, eylem ve kararları için de bazı standartlar geliştirilmesi ve hatta yargısal bir denetim mekanizmasının başlatılması gerektiği yolundaki alternatif fikirler, üzerinde düşünölmeye değer bulunmuştur. Uluslararası örgütlerin hareket ve eylemleri üzerindeki herhangi bir denetimin yokluğu ise uluslararası toplumun bugüne kadar karşılaştığı problemlerden daha büyük bireysel hak ve hürriyet sorunlarını doğurabilecek niteliktedir. Öteki taraftan, insan haklarıyla uğraşan bazı uluslararası örgütler hakkındaki en önemli eleştiri, bu örgütlerin sadece ‘konuşma kulübü, tartışma toplulukları oldukları, daha da kötüsü siyasetleştirildikleridir’.⁴⁶ Bu bağlamda,

⁴⁵ KLABBERS, 2004, s. 44.

⁴⁶ KLABBERS, 2005, s. 289.

insan haklarının çiğnenmesi meselesine global ve/veya bölgesel ölçekte uygun çözümler üretilmesi için, yukarıda açıklandığı gibi, uluslararası örgütlerin, çok daha sert ve etkili mekanizmalar geliştirmeye de ihtiyacı bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

ALVEREZ, Jose E., ‘International Organisations. Then and Now’, (April 2006) **The American Journal of International Law**, Vol.100, No.2 , 324-347, s. 333.

AMERASINGHE, C. F., ‘ The Law of International Organisations. A Subject Which Needs Exploration and Analysis’,(2004) **International Organisations Law Review** 1, 9-21.

AGİT Resmi İnternet Sahifesi, ‘Office for Democracy and Human Rights’, <<http://www.osce.org/odih/>>.

Birleşmiş Milletler Resmi İnternet Sitesi, <http://www.un.org/en/members/>.

BLOKKER, Niels, ‘International Organisations and Their Members. International Organisations Belong to All Members and To None’, (2004) **International Organisations Law Review** 1, 139-161.

BORGEN, Christopher J., ‘International Tribunals and the Transmission of Norms. The Hegemony of Process’, (2007) **39 George Washington International Law Reivew**, 685-764.

BOYLE, Alan ve CHINKIN, Christine, **The Making of International Law** (Oxford University Press, Oxford 2007).

BROWN, Chris, ‘Universal Human Rights. A Critique’, in Tim Dunne and Nicholas J. Wheeler (eds.), **Human Rights in Global Politics** (Cambridge University Press, Cambridge-1999), 103-127.

ERGÜL, Ergin, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Uygulaması** (İkinci Baskı, Yargı Yayınevi, Ankara 2004).

GREER, Steven, **The European Convention on Human Rights: Achievements, Problems and Prospects** (Cambridge University Press, Cambridge 2006).

HURREL, Andrew, ‘Power, Principles and Prudence. Human Rights in a Divided World’, Tim Dunne and Nicholas J. Wheeler (eds.) içinde, **Human Rights in Global Politics** (Cambridge University Press, Cambridge-1999), 277-302.

KARNS Margaret P., and MINGST, Karen A., **International Organisations. The Politics and Processes of Global Governance** (Lynne Rienner Publishers, London 2004).

KLABBERS, Jan, ‘Constitutionalism Lite’, (2004) **International Organisations Law Review** 1, 31-58.

KLABBERS, Jan, ‘Two Concepts of International Organisation’, (2005) **International Organisations Law Review** 2, 277-293.

LEATHLEY, Christian, ‘An Institutional Hierachy to Combat the Fragmentation of International Law. Has the ILC Missed and Opportunity?’, 40 **New York University Journal of International Law and Politics**, 259-306.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk** (Sekizinci Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2009).

PENTİKAINEN, Merja and SCHEININ, Martin, ‘A Comparative Study of the Monitoring Mechanisms and the Important Institutional Frameworks For Human Rights Protection within the Council of Europe, the CSCE and the European Community’, A. Bloed, L. Leicht, M. Nowak, A. Rosas (eds.) içinde, **Monitoring Human Rights in Europe. Comparing International Procedures and Mechanisms** (Martinus Nijoff Publishers, Netherlands 1993), 93-119, s. 106.

REINISCH, August, ‘Editorial. How Necessary is Necessity For International Organisations’, (2006) **International Organisations Law Review** 3, 177-183.

SHAW, Malcolm N., **International Law** (Sixth Edition, Cambridge University Press, Cambridge 2008).

SHERMERS, Henry G., ‘The Birth and Development of International Institutional Law’, (2004) **International Organisations Law Review** 1, 5-8.

SMITH, Rhona K.M., **Textbook on International Human Rights** (Third Edition, Oxford University Press, Oxford 2007).

TEZCAN, Durmuş, ERDEM, Mustafa R., SANCAKDAR, Oğuz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu** (İkinci Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004).

TOYNBEE, Polly, Limp Liberals Fail to Protect Their Most Profound Values, The Guardian, October 10, 2001, <http://www.guardian.co.uk/Archive/Article/0,4273,4274017,00.html>> 2.2.2009 tarihinde ziyaret edilmiştir.

Uluslararası Adalet Divanı Resmi İnternet Sahifesi, <http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0>.